

LA PLANA LITORAL VALENCIANA EN ÈPOCA ANTIGA

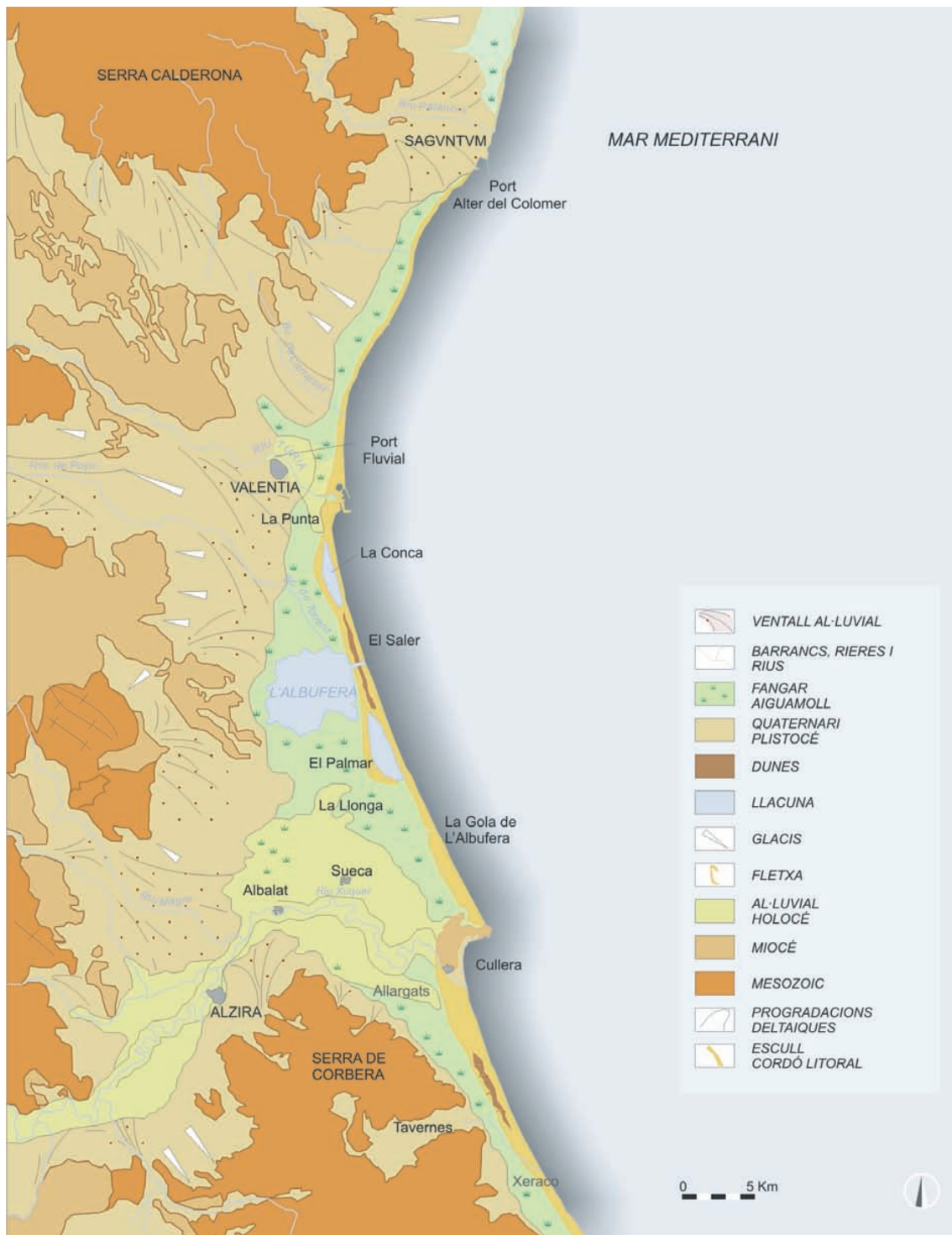
PILAR CARMONA

Departament de Geografia. Universitat de València

LA RECONSTRUCCIÓ PALEOGEOGRÀFICA DE LES PLANES LITORALS

Reconstruir el paisatge d'una plana costanera en època antiga és una tasca difícil, i encara ho és més quan ha experimentat un procés d'urbanització tan intens com el nostre. D'altra banda, a més dels canvis deguts a la urbanització, cal fer compte també de les modificacions que s'han produït durant els últims mil·lennis en tots els litorals mundials. La invasió d'aigua marina durant l'episodi transgressiu postglaciari que culmina cap al 6.000 B.P. va originar una costa de traçat més irregular, es van formar estuaris en les desembocadures dels rius, extenses badies i albuferes en les costes baixes i la sapa marina va crear penya-segats en diverses formacions continentals plistoceenes. Durant els dos o tres mil·lennis que van seguir a la transgressió, els materials detrítics de la plataforma i els sediments aportats pels rius van continuar sent redistribuïts pels corrents litorals, donant lloc a l'aparició de noves formes, com ara platges, fletxes, restingues i llacunes. Aquests elements morfològics recentment formats constitueixen l'entorn o fins i tot el suport físic de molts establiments d'època antiga. Una sèrie de variables van determinar l'evolució geomòrfica posterior. En primer lloc, cal comptar el factor eustàtic, el ritme de l'ascens del nivell marí durant els primers mil·lennis de l'Holocè i la seua estabilització posterior. En segon lloc, la disposició dels elements morfològics preexistents (d'època plistocena o anterior) que determinen la paleogeografia de l'espai continental sobre el qual va avançar la transgressió. En tercer lloc, el rang de mareas que determina les associacions d'ambients estuarins i deltaics i, finalment, les característiques hidrològiques i geomorfològiques del sistema fluvial afluent que aporta aigua i sediment continental al litoral flandrienc. Cal determinar el pes de cadascuna de les variables relacionades amb els factors citats per a explicar l'evolució de cada cas en particular. No obstant això, l'últim factor s'ha mostrat clau en l'evolució històrica dels litorals, per tal com està relacionat amb l'acció antròpica en les conques fluvials, la mineria, la tala de boscos, les pràctiques agrícoles i els seus efectes desencadenants de l'erosió. Les activitats humanes alteren les condicions ambientals a escales de temps molt curtes i són capaces de canviar substancialment el sistema hidrològic. En l'entorn de la conca mediterrània, la deforestació extensiva relacionada amb l'avanç de l'agricultura va crear un panorama obert i susceptible a l'erosió cap al 3.000 B.C. La degradació del medi natural va repercutir en l'empobriment del sòl a les terres altes (per rentat i erosió) i efectes hidrològics adversos (canvis en els caixers i fortes crescudes) a les terres baixes i al litoral. Els estudis geoarqueològics han posat en evidència, tant en el Pròxim Orient com en tota la conca Mediterrània i el nord d'Europa, que l'extensió de les pràctiques agrícoles va produir erosió accelerada en els sistemes flu-

Esquema geomorfològic de la plana al·luvial valenciana segons Carmona i Ruiz. [Tractament gràfic A. Sánchez].

La plana al·luvial valenciana està formada per una sèrie contínua de glacis, ventalls al·luvials, plans d'inundació i progradacions deltaïques. La restinga litoral aïlla de la influència marina els àmbits llacunars i pantanosos.

vials i al·luvionament en els fons de vall i en el litoral. Moltes investigacions realitzades en l'entorn de ciutats antigues situades en el litoral mediterrani evidencien aquestes transformacions; tal és el cas de la ciutat d'Òstia, port de Roma en el litoral del Tíber, la progradació del delta de la Medjerda en l'àmbit llacunar de l'antiga Útica o els canvis dràstics en la paleogeografia dels jaciments dels deltes del sud-est de la península Ibèrica.

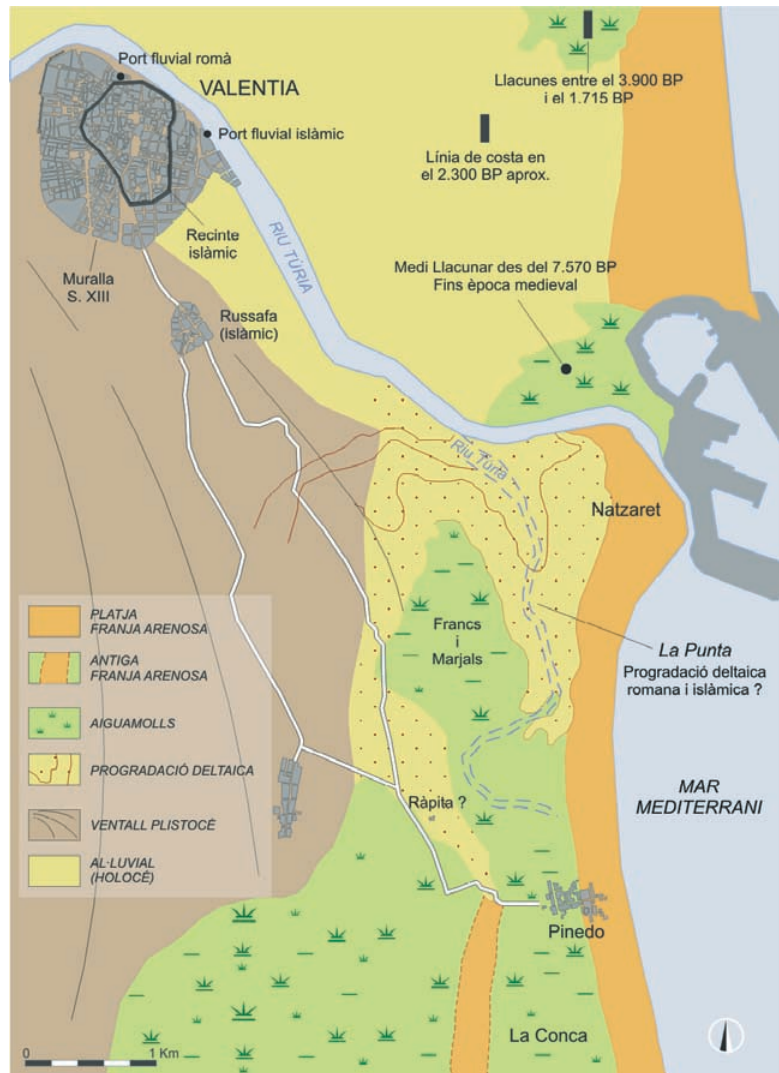
LA PLANA LITORAL VALENCIANA

Les planes fluvials que envolten l'Albufera de València i la restinga litoral són el suport fisiogràfic del poblament antic romà i medieval valencià. La plana està modelada per una successió ininterrompuda de ventalls fluvials dels rius Carraixet, Túria, Torrent o Magre, planes d'inundació dels rius Túria i Xúquer, espais deltaics de transició cap a la llacuna de l'Albufera, pantans o marjals litorals (marjal de Puçol, el Palmar, Montolivet, etc.) i barreres litorals o restingues amb acumulacions dunars que regularitzen la línia de costa. El paisatge actual és fruit d'una llarga i complexa evolució històrica, ja que l'entorn d'algunes de les nostres ciutats litorals més antigues, com ara *Valentia*, *Sucro* o *Dianium*, i del poblament dispers ha canviat dràsticament al llarg del temps. Això ha contribuït l'acció antròpica i la varietat i dinamisme dels elements morfològics implicats, entre ells els pertanyents als àmbits fluvials i els llacunars, que són els que han experimentat els canvis més espectaculars.

LA PLANA DEL RIU TÚRIA

La badia-llacuna (antiga Albufera) del màxim de la transgressió flandriena abastava un espai semiconfinat molt més ampli que l'actual. Pel nord s'estenia fins les actuals desembocadures del Carraixet i del Túria i pel sud contactava amb el delta del Xúquer i els àmbits marins molt pròxims a les muntanyes del Castell de Bairén, en el ventall pleistocè del Serpis. En la seua vora septentrional es va situar la ciutat de *Valentia*, a la vora del riu Túria sobre una terrassa al·luvial holocena d'argiles i llims fluvials. Els sediments de les excavacions arqueològiques urbanes han permès reconstruir importants fluctuacions ambientals des de la seua fundació fins a època islàmica (segles XI-XII). Les primeres restes apareixen sobre llims i argiles (estèrils des del punt de vista arqueològic) amb trets d'hidromorfia, indicadors d'ambients pantanosos o mal drenats. En època republicana (segle II aC) i fins al segle II i III dC, les restes urbanes apareixen recobertes per dipòsits d'inundacions (capes de sorres massives d'espessor decimètric) corresponents a vessaments sorrencs i sediments *overbank*. Tanmateix, en època tardoromana (segle V-VI) no hi ha registres d'inundació violenta, es decantaren argiles grises en la ciutat i l'anàlisi micromorfològica denota novament un ambient entollat o fangós. Des de l'època islàmica (segles X-XI), el riu inundava València de forma recurrent, dipositant sediment gruixut (barres de cantals, grava i sorra) que sepulsen amb espessors decimètriques elements constructius del recinte islàmic.

Segons les troballes arqueològiques i els documents medievals, la navegabilitat del riu es va mantenir almenys des d'època romana fins l'Alta Edat Mitjana, però des dels segles XIV-XV la subtracció d'aigua per al reg i els canvis geomorfològics en la desembocadura van impedir la navegació. L'aport sedimentari del riu Túria ha estat clau en els canvis del litoral. Unes excavacions allunyades dos quilòmetres de l'actual línia de costa van posar al descobert una secció amb una seqüència completa de progradació fluvial. La base del tall, a 0 m sobre el nivell de mar, representa la línia de costa, constituïda per paquets d'espessor mètrica de sorres de *backshore*, dunes

Esquema geomorfològic del litoral deltaic del riu Túria segons Carmona i Ruiz. [Tractament gràfic A. Sánchez].

Les zones pantanoses formen part de l'antic llacunar septentrional de l'Albufera. La Punta és una antiga progradació al·luvial del Túria. S'hi han destacat els camins històrics que comunicaven València-Russafa i el litoral.

(amb restes vegetals datades el 2.320 ± 60 i el 2.295 ± 55 B.P.) i sorres d'àmbits d'aigües succintes (datades entre el 2.330 ± 65 B.P.). En sostre apareixen entre 3 i 4 m de llims sorrencs massius fluvials, dipòsits de desbordament del riu Túria que contenen abundant ceràmica d'època històrica. La columna registra el procés de progradació del riu Túria en el litoral que provoca un trasllat horitzontal de la línia de costa de dos quilòmetres.

Els paquets de sorres i graves fluvials del llit del Túria es distribueixen en tres sectors del litoral, indicant successives posicions, desviaments o avulsions del riu (durant l'Holocè superior) que són la mostra del procés de farciment deltaic de la badia o estuari flandrienc. La posició més meridional de la desembocadura del Túria, i més recent en el temps, és la Punta d'En Silvestre. Potser contemporània a l'època romana i islàmica, la Punta formava un delta de càrrega mixta, amb dics al·luvials progradants sobre les zones palustres de Francs i Marjals, desguassant en el marge septentrional de l'Albufera, un sector denominat la Conca en època medieval, connectat hidrològicament amb el llac de l'Albufera.

LA PLANA DEL RIU XÚQUER

La plana deltaica del riu Xúquer al sud de l'Albufera de València va ser emplaçament de poblament romà i medieval i possiblement de la ciutat romana de *Sucro*. Aquesta plana s'estén entre Albalat de la Ribera, el Palmar (la Llonga), Cullera i la franja litoral meridional, la influència de la qual arriba més al sud de l'Estany Gran. Igual que la del Túria, la sedimentació holocena del Xúquer ha enterrat albuferes i aiguamolls flamandriencs sota deltes lacustres i el cercle de meandres. En el litoral apareixen zones marjalenques residuals, tancades a la influència marina per una gruixuda restinga que hui dia s'estén de forma ininterrompuda al nord i al sud de la muntanya de Cullera. L'extensió de les llacunes flamandrienes s'identifica en el substrat amb l'aparició de petxines de *Cerastoderma glaucum*, bivalve característic d'albuferes d'aigües salabroses connectades amb la mar, a través de discontinuïtats en la restinga. Cap al sector continental, sobre el substrat plistocé som, s'estenien llacunes d'aigua dolça alimentades pels aquífers càrstics de la zona muntanyenca. La màxima inundació marina (aigües salobres) va poder haver remuntat tàlvegs i la vall del Xúquer uns quants quilòmetres aigües amunt fins a l'àrea de Sueca i Favara.

Entre el 6.000-4.000 B.P. hi hagué una fase de progració de deltes lacustres que van abastar una gran extensió al nord i al sud del Xúquer en els sectors de la Llonga o Punta Seca, Alter de la Caldereria i els Allargats-l'Estany Gran. Inicialment, aquests llits de l'Holocé mitjà no desembocarien a la mar. Es tracta de sistemes fluviodeltaics, deltes lacustres de capçalera de badia que formen farciments sorrencs i fangosos extensos i soms que constitueixen el substrat de la plana d'inundació. Així doncs, durant l'Holocé superior les desembocadures del Xúquer s'han desplaçat desenes de quilòmetres. La datació d'un farciment de sorra gruixuda cap al 4.000 B.P. assenyala l'existència d'una desembocadura meridional que seguia almenys fins a la zona de l'Estany Gran (els Allargats) per darrere de la restinga. La restinga del sud de Cullera, de més de 2 quilòmetres d'amplària, ha prograt considerablement gràcies als aports del Xúquer. Realment es tracta d'un delta dominat per l'onatge, format per apilament de barres d'arena allargades i alimentades des de la desembocadura del riu. Al llarg de l'Holocé superior, les posicions meridionals de la desembocadura del Xúquer van aportar sorra abundant a la restinga enfront de Tavernes, on es preserva un cordó dunar interior de més de 6 m d'alçada, ara allunyat de la línia de costa.

Caixer del riu Xúquer en la plana d'inundació. [Fot. J.M. Ruiz].

La plana deltaica del riu Xúquer al sud de l'Albufera de València va ser lloc d'assentament de poblament romà i medieval i possiblement de la ciutat romana de *Sucro*.

Panoràmica de la plana al·luvial, l'Albufera i la restinga.
[Fot. J.M. Ruiz].

La població en primer pla és Sueca, i al fons es distingixen l'àrea metropolitana de València i els contorns de la Serra Calderona

El Grau Vell (Sagunt, València). [Fot. Arxiu SIP].

El mar Mediterrani al costat del Grau Vell i la zona de marjal que se situa a la seua esquena.

Sobre la plataforma deltaica i durant els últims mil·lennis es va anar construint la cresta al·luvial o cinturó de meandres de la plana del riu Xúquer. Els seus dics al·luvials estan sobreelevats alguns metres sobre la plana d'inundació i la plana costanera. Aquesta superfície al·luvial a cotes destacades i millor drenada va ser colonitzada per les *villae* romanes fins a l'àrea de Sueca-Fortaleny. No obstant això, la superfície al·luvial més pròxima al litoral, entre els meandres estrangulats de Tol·lo i Alcorcoix, a l'oest de Cullera, no es degué consolidar com a terra ferma fins a l'època medieval islàmica. Els investigadors opinen que part del poblament romà es degué articular a l'entorn de la Via Augusta creuant el riu Xúquer a l'altura d'Albalat. El poblament aigües amunt del pas del Xúquer és dispers i apareix a vegades enterrat sota els sediments d'aquest riu. Sens dubte, el camí devia travessar el riu per un gual (el Gual) ara desaparegut com a conseqüència de dragatges portats a terme a primeries del segle xx. Des d'allí, la Via enllaçaria amb un ramal coster que es dirigia a *Dianium*. El *Portum Sucrone*, situat en algun lloc de la costa, connectaria amb el ramal litoral de la Via cap a localitats costeres com *Dianium* (Dénia) i *Lucentum* (el Tossal de Manises, Alacant). El topònim de la Calçada que apareix a Xeraco, podria pertànyer a un camí que seguiria per baix del castell de Bairén vorejant la marjal en direcció al sud. Segons la crònica de Jaume I (*Llibre dels Feits*) encara en la primera meitat del segle XIII el trànsit pel litoral al sud de Cullera estava interromput per goles que comunicaven les llacunes de Corbera i de Bairén amb la mar.